

UDK 272-528:272-766
Primljeno: 17. 3. 2020.
Prihvaćeno: 27. 10. 2020.
Izvorni znanstveni rad

LITURGIJSKO SLAVLJE: ISPOVIJEST I(LI) NAVJEŠTAJ VJERE

Ante CRNČEVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
ante.crncevic@gmail.com

Sažetak

Misao iz apostolske pobudnice pape Franje *Evangelii gaudium* da Crkva »evangelizira i sama biva evangelizirana ljepotom liturgije« vraća nas promišljanju o temeljnom odnosu liturgije kao čina vjere (*actus fidei*) i evangelizacije, koja izvorište ima u slavlju vjere. Liturgija je sakramentalna u svojem 'navjesticeljskom' dijelu (*verbum in celebrati-one fit sacramentum*) kao što je navjesticeljska u sakramentalnom spomenčinu Kristova otajstva. Stoga ovaj rad nastoji rasvijetliti intrinzičan odnos između *Verbum* i *Sacramentum* te razlaže misao o Ljepoti koja se, kao događaj spasenja, milosno posreduje u slavlju vjere. Ta su pitanja iznova aktualna u razmatranju *mjesta* liturgije u životu »Crkve u izlasku«. Liturgija se sve više prepoznaje kao dom Crkve, kao izvorište i susretište s otajstvom vjere, mjesto gdje se vjera milosno daruje, rasvijetljuje, obnavlja i milosno dijeli s braćom u vjeri. Premda joj evangelizacija nije prvotan cilj, liturgija kao mjesto milosnog darivanja vjere uvijek je navjesticeljska, odnosno evangelizacijska.

Ključne riječi: liturgija, slavlje vjere, kerigma, evangelizacija, spomenčin, anamneza, Crkva izlaska, ljepota liturgije.

Uvod

Poklik euharistijske anamneze: »Tvoju smrt, Gospodine, naviještamo (*annuntiamus*), tvoje uskrsnuće slavimo (*confitemur*), tvoj slavni dolazak iščekujemo«¹

¹ »Mortem tuam annuntiamus, Domine, et tuam resurrectionem confitemur, donec venias.« Taj anamnetički poklik zajednice vjernika u slavlju euharistije od poslijekoncilске obnove *Reda mise* pojavljuje se kao novost u rimskoj liturgijskoj tradiciji, ali je u nekim istočnim tradicijama, primjerice u sirskej *Anafori sv. Jakova*, uvriježen još od

trajno podsjeća Crkvu da je liturgija u samoj sebi, a ne tek po nekome obrednom 'dodatku' ili po pastoralnom kontekstu, *navještaj* Kristova otajstva. Premda te riječi anamneze u obrednoj dinamici euharistijske molitve imaju šire značenje od govora o liturgiji kao naviještanju Kristova spasenja,² ovdje ih uzimamo kao polazište za uočavanje i dublje vrednovanje *navjestiteljske dimenzije* kršćanske liturgije. Razumijevanje liturgije u njezinoj široj navjestiteljskoj usmjerenosti otvara ujedno mogućnost da i sam navještaj Božje riječi, kao obredni dio slavlja, bude promatran u njegovoj otajstvenoj (sakramentalnoj) nadahnutosti i obojenosti, u svjetlu liturgijske hermeneutike Božje riječi, jer »hermeneutika vjere u odnosu na Sveto pismo treba kao uporište uvijek imati liturgiju, gdje je Riječ Božja slavljena kao aktualna i živa riječ.«³ Liturgija i kerigma stoje, naime, zajedno, u uzajamnoj upućenosti, kao jedinstven način otajstvenog uprisutnjenja Krista u svijetu. Slavlje vjere izvire iz spomena (*anamnesis*), očitovanog kao navještaj i kao sakramentalno uprisutnjenje Krista i njegova djela spasenja.

Alternativni poklik euharistijske anamneze: »Kad god blagujemo kruh i pijemo kalež, tvoju smrt, Gospodine, naviještamo, tvoj slavi dolazak iščekujemo«⁴ početnom odrednicom »kad god« (lat. *quotiescumque*, grč. *hosákis*)

najstarijih vremena. U zapadnim nerimskim tradicijama sličan poklik nalazimo u *Sacramentarium Bergomense*, br. 817b: »Mortem meam praedicabitis, resurrectionem meam annuntiabitis, adventum meum sperabitis donec iterum veniam ad vos« te u misalu poznatu pod imenom *Stowe Missal* (IX. st.). Premda je anamneza sastavni dio Rimskog kanona već u njegovim najstarijim izvorima, anamnetički poklik zajednice, kao proširenje anamneze, unesen je poslijekoncilskom obnovom u nastojanju za udioništvom zajednice u središnjem euhološkom dijelu te brigom da se bolje istakne anamnetička dimenzija liturgije. Više o tome vidi u: Valeria TRAPANI, *Memoriale di salvezza. L'anamnesi eucaristica nelle anafore d'Oriente e d'Occidente*, Città del Vaticano, 2006.; Enrico MAZZA, *Le odierne preghiere eucaristiche. I. Struttura, teologia, fonti*, Bologna, 1991., 159-168; James DALLEN, *The Congregation's Share in the Eucharistic Prayer*, u: R. Keith SEASOLTZ, *Living Bread, Saving Cup. Readings on the Eucharist*, Collegeville, 1982., 117-121.

² O značenjima i obrednom mjestu poklika »Tvoju smrt, Gospodine, naviještamo...« više vidi u: Marc SCHNEIDERS, *Acclamations in the Eucharistic Prayer*, u: Charles CASPERS – Marc SCHNEIDERS (ur.), *Omnes circumstantes. Contributions towards a History of the Role of the People in the Liturgy*, Kampen, 1990., 78-100; Joseph GELINEAU, *New Models of the Eucharistic Prayer as Praise of All the Assembly*, u: *Studia Liturgica*, 27 (1997), 79-87; Gino MATTHEUWS, *The 'Ars celebrandi' of the Liturgical Congregation. Some Forgotten Dimensions*, u: Jozef LAMBERTS (ur.), *'Ars celebrandi'. The Art to celebrate the Liturgy*, Leuven, 2002., 35-47; Fergus RYAN, *Mysterium fidei! The Memorial Acclamation and its Reception in French, English and Polish Missals*, u: *Liturgia Sacra*, 25 (2019) 1, 69-98.

³ BENEDIKT XVI., *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Postsinodalna pobudnica o Riječi Božjoj u životu i poslanju Crkve*, Zagreb, 2011., br. 52 (dalje: VD). Također usp. *Red misnih čitanja*, 3. (u: *Rimski misal, Lekcionar I., Nedjelje i svetkovine*, Zagreb, 2007)

⁴ »Quotiescumque manducamus panem hunc et calicem bibimus, mortem tuam annuntiamus, Domine, donec venias.« (usp. 1 Kor 11,26).

još snažnije ističe da se u *svakom* euharistijskom slavlju Crkve Kristovo otajstvo spasenja uzbiljuje i vjerničkom iskustvu povjerava kao navještaj i kao anticipacija punine, pridržane vječnosti. Sva se liturgija, naime, zbiva u otajstvenoj igri između navještaja Krista i zbilje njegova drugog dolaska, drugim riječima: između spomena i nade. Krist je otajstvom uskrснуća očitovao svoju natpovijesnost, nadvremenskost, te se daruje svakomu trenutku ljudske povijesti. Ne dvojeći o «povijesnosti» njegove osobe, kršćani o Kristu ne govore u vremenskim odrednicama prošlosti. On je – snagom spomena i nade – uvijek sadašnjost, pa liturgijska euhologija nerijetko ističe da se slavlje vjere ima razumijevati kao Kristov *hodie*⁵ – njegova spasenjska današnjost u životu Crkve. U tim koordinatama spomena i nade oblikuje se misao o liturgiji kao anamnezi, spomenčinu i navještaju Kristova djela spasenja.⁶

Ovim uvodnim napomenama o navjestiteljskoj dimenziji liturgije pridružujemo i misao iz apostolske pobudnice pape Franje *Evangelii gaudium*.⁷ Sveti Otac naglašava da evangelizacijska zajednica u svoje poslanje nužno uključuje *slavlje vjere*: »Crkva evangelizira i sama je evangelizirana *ljepotom liturgije*, koja je ujedno i proslava evangelizacijskoga djelovanja i izvor novoga poticaja na sebedarje« (EG 24).

Misao iz euharistijske anamneze o liturgiji kao naviještanju/uzbiljenju Krista u život Crkve te Papino isticanje *ljepote liturgije* kao evangelizacijske snage Crkve dva su uporišta promišljanja o uzajamnosti i neodvojivosti liturgije i naviještanja Kristove Radosne vijesti. Najintimnija narav Crkve »izražava se u trostrukoj zadaći: naviještanju Božje riječi (*kērygma-martyria*), slavljenju sakramenata (*leitourgía*), služenju ljubavi (*diakonía*)«, te je važno učiti da se te zadaće »uzajamno pretpostavljaju i ne mogu se razdvajati jedna od druge«. ⁸ Nerijetko se, pak, liturgiju promatra izdvojenu iz triptiha oblikovanoga od naviještanja vjere, njezina slavljenja te svjedočenja u ljubavi, a katkada se njihov odnos pokušava protumačiti međusobnom uzročnošću ili susljednošću. Takva tumačenja, unatoč djelomičnoj razložnosti, više ističu razlike negoli povezanost, a njihova posljedica je razdvajanje onoga što teži biti jedan život vjere. Tako

⁵ Značenje odrednice *hodie* ('danas') u liturgijskoj euhologiji predmet je širih istraživanja od kojih upućujemo na niz članaka u *Ecclesia orans*, 16 (1999.) 1, između kojih izdvajamo: Achile Maria TRIACCA, La celebrazione tra «hodie» e «quotidie»: da categorie cronologiche a realtà liturgiche, 63-78.

⁶ Usp. misli Thomasa Talleya navedene u: Robert TAFT, Che cosa fa la liturgia? Verso una soteriologia della celebrazione liturgica, u: *Communio* (talijansko izdanje), (1993.) 129, 14.

⁷ Papa FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu*, Zagreb, 2013. (dalje: EG).

⁸ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi*, Zagreb, 2005., br. 25 (dalje: DC).

umjesto životnog triptiha – a triptih je uvijek povezanost istim smislom – susrećemo pastoralnu razapetost između triju 'slika' života vjere, između triju služba i triju područja djelovanja.

U cilju vraćanja slavljenja i naviještanja vjere u isto otajstveno okrilje ovdje ćemo nastojati razložiti poglavito navjestiteljsku dimenziju kršćanske liturgije. U tom hodu zaustavit ćemo se na trima postajama naslovljenim: 1. Liturgija je *čin vjere*; 2. Liturgija kao navještaj i mjesto navještaja; 3. Liturgija »Crkve u izlasku«. Govor o liturgiji kao nadahnuću i izvoru snage za svjedočanstvo vjere po djelima ljubavi – premda neodvojiv od razmišljanja o odnosu liturgije i poslanja Crkve – ovdje izostavljamo za šire artikuliranje u nekoj drugoj prigodi te zbog tematskog usmjerenja ovoga rada na djelo evangelizacije.

1. Liturgija je čin vjere

U sagledavanju odnosa koji vlada između djela evangelizacije i slavljenja vjere, potrebno je vratiti se ključnom pitanju o odnosu *vjere i liturgije*. Mogu li vjerovati a da me vjera ne dovede do slavljenja? Kakva je vjera koja nije uzrasla do slavlja? Ili se pak možda može provokativno postaviti pitanje: Mogu li zamisliti vjeru koja bi težila da bude oslobođena od slavljenja i obrednog izražaja te u toj oslobođenosti traži svoje vrhunce? To su pitanja koja se neumitno nameću u svakoj težnji za produbljenjem vjere i vjerničkog iskustva.

1.1. Krist – Događaj: od povijesne jedincatosti do trajnosti uzbiljenja

Odnos koji se uspostavlja između vjerovanja i slavljenja vjere ponajbolje se uočava u zamjećivanju vjerovanoga kao *događaja spasenja*. Božje djelo otkupljenja ne počiva tek na povijesnospasenjskim *događajima*, nego prije svega na Kristu, koji je *Događaj*. On sâm, naime, *biva* objavljen, utjelovljen, očitovan, raspet, mučen, pokopan i od mrtvih uskrišen. Sve je to jedan događaj Jednoga, Jedinacotoga.⁹ U vazmenom otajstvu on je prinositelj (svećenik), prinos (žrtva) i mjesto prinosa (oltar). Objava Božjeg spasenja posredovana je u događaju, darovana kao *događanje* spasenja.

⁹ Vrijedno je uočiti da Nicejsko-carigradsko vjerovanje, u redakciji rimske liturgijske tradicije, cjelokupno Kristovo otkupiteljsko djelo obuhvaća rečeničnim nizom u kojemu samo jedanput, na početku, susrećemo odnosnu zamjenicu *qui*, naslonjenu na članak u kojemu se ispovijeda vjera u Kristovo božanstvo i njegovu istobitnost s Ocem. Tako rečenična sintaksa svojom ovisnošću o jednom *qui* otkriva jedinstvo i nedjeljivost otkupiteljskih djela darovanih u Kristu-Događaju.

Istina o spasenju kao događaju u bitnom će utjecati na oblikovanje kršćanske vjere. Vjera se, naime, ne pojavljuje tek kao plod čovjekova razumskog zaključivanja, nego ju se doživljava(!) kao preobražavajući dar, darovan u susretu koji zahvaća čovjeka u svim njegovim protegama, u svoj njegovoj egzistencijalnosti. U otajstvu utjelovljenja Bog je uzeo ljudsko tijelo da bude mjesto i način očitovanja i uzbiljenja njega i njegova dara spasenja. Božanska riječ nije zaodjenuta tek u ljudsku riječ, nego je uzela ljudsko tijelo kako bi čovjek u svojoj tjelesnosti bio zahvaćen Događajem objave. Čovjek, otvoren u svoj svojoj egzistencijalnosti tomu Događaju, objavu sluša i prihvaća kao blagovijest spasenja, ali ju i doživljava kao ozdravljenje, prosvjetljenje, preporođenje, izbavljenje, uskrsnuće.¹⁰ Tijelom dodiruje i kuša Božji dar spasenja, biva u tijelu prosvjetljen, ozdravljen, nahranjen, napojen, izveden iz tamnice, pridignut iz bijede, zaogrnut, iz smrti oživljen i, na koncu, po uskrsnuću tijela, uveden u novost života. Sva, naime, Kristova znamenja ili čudesa spasenjska su djela u kojima nam ne smije izmaknuti iz vida da se spasenje tiče i tijela, kao i da se dar vjere posreduje i živi u sveukupnoj čovjekovoj egzistencijalnosti, u kojoj upravo vrednovanje tijela otkriva novost kršćanske objave. Spasenje se doživljava u tijelu. Stoga dugostoljetna paradigma koja je oblikovala misao o vjeri na temelju odnosa *fides et ratio* danas biva proširena na znatno šire područje vjerničkog iskustva, na odnos koji se uspostavlja između *fides et corpus*. Pozornost na odnos između *fides et ratio* ne nestaje, ali se taj odnos smješta u širi kontekst sve zahtjevnijeg područja *fides et corpus*.¹¹

Prepoznajući tijelo kao mjesto i način uzbiljenja dara spasenja, jasnije spoznajemo da se vjera rađa iz susreta posredovana tijelom. Zato i početno propitivanje o odnosu vjerovanja i slavljenja vjere vodi prema potrebi drukčijeg propitkivanja. Pitanje: Mogu li vjerovati, a da me vjera ne dovede do slavljenja? traži drukčije artikuliran problem: Mogu li uistinu vjerovati ako životno *već* nisam zbiljski *dodirnut* darom vjere? Vjera počiva na Događaju, u kojem se istina o spasenju u Bogu povjerava upravo svojom događajnošću, zbiljnošću, životnošću. Vjera živi od milosne *zahvaćenosti* događajem spasenja. Stoga se vjera uvijek pronalazi u činu, u događaju, u iskustvu; ona traga za činom, za događajnošću, iskustvenošću, te se trajno hrani *događajima Vjerovanoga*, koji su podareni u spomenčinima Krista-događaja.

Slavlje vjere daje doživjeti vjeru u činu, u njezinoj događajnosti, i to dvostrukoj. Ponajprije, u slavlju vjere *događa se* ono što vjerujemo: Bog se uprisut-

¹⁰ Usp. Giorgio BONACCORSO, *Il dono efficace. Rito e sacramento*, Assisi, 2010., 24.

¹¹ Usp. *Isto*, 18. Također usp. Giorgio BONACCORSO, *Il culto nello spirito come culto incarnato*, u: RAZNI AUTORI, *Il culto incarnato. Spiritualità e liturgia*, Milano, 2011., 3-27.

njuje i uzbiljuje se njegovo djelo spasenja; druga 'razina' događanja vjere u slavlju jest naše vjerovanje: ono se *događa* jer se u slavljeničkim činima otvaramo događaju Onoga u kojeg vjerujemo.

1.2. Liturgija: *fides in actu*

Pođemo li od suglasja da Kristovo vazmeno otajstvo, kao Božje djelo ljudskog otkupljenja, tvori temelj kršćanskog vjerovanja i naviještanja Radosne vijesti, lako ćemo doći do Kristove zapovijedi, tijesno vezane uz njegovo vazmeno otajstvo: »Ovo činite meni na spomen« (Lk 22,19). Vjerna toj zapovijedi, Crkva u liturgiji *navješćuje* i *slavi* Kristovo otajstvo kako bi vjernici od njega živjeli i o njemu svjedočili u svijetu.¹²

Jedincato i neponovljivo (*hápax*) Kristovo djelo otkupljenja, snagom svoje univerzalnosti zahvaća sav ljudski rod, od praroditelja do posljednjeg naraštaja, zasnaga (*efápax*), te se razlijeva na sve ljude i na svako vrijeme upravo po liturgijskim činima Crkve jer svaki put (*hosákis*) kad slavimo spomenčin Kristova vazmenog otajstva, nastaje u nama djelo otkupljenja. Krist je, naime, svojim djelom, navlastito »vazmenim otajstvom svoje blažene muke, uskrsnuća od mrtvih i slavnog uzašašća, izvršio (*adimplevit*) djelo ljudskoga otkupljenja«¹³ te je poslao apostole da to isto djelo spasenja naviještaju i »izvršuju (*excerent*) žrtvom i sakramentima« (SC 6). Djelo koje se *ispunilo* (*adimplevit*) u Kristu, *izvršuje se* (*exceret*) u životu Crkve po njezinim liturgijskim činima.¹⁴ Liturgijski čini Crkve stoga su uzbiljenje dara spasenja, koje se zbiva po snazi Božjeg Duha.

Liturgija je, dakle u samoj sebi *actus fidei*, čin vjere, vjera *in actu*, i ne može ju se promatrati tek kao naknadno slavljeničko oblikovanje prethodno stečene vjere. Konstitucija Drugoga vatikanskog koncila o svetoj liturgiji razumijeva liturgiju kao *opus redemptionis*, njegovo nastavljanje u životu Crkve, te je liturgijsko slavlje nužno promatrati kao čin vjere u najdubljem smislu riječi.¹⁵ Obredni čin slavlja vjere nije nešto drugotno ili tek 'okvirno' za iskustvo vjere,

¹² Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, 1068.

¹³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji*, br. 5, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: SC).

¹⁴ Hrvatski prijevod konstitucije o liturgiji ne pravi razliku u 'izvršenju' Kristova djela otkupljenja i 'vršenju' liturgijskih čina Crkve, premda latinski tekst tu razliku jasno naznačuje: Krist je ispunio, dovršio, djelo otkupljenja (*adimplevit*), a Crkva u liturgijskim činima vrši (*exceret*) djelo koje je Krist ispunio jednom zasnaga. Uočavanje toga jezičnog razlikovanja potrebno je radi ispravnog razumijevanja odnosa liturgijskog slavlja Crkve spram Kristova djela spasenja.

¹⁵ Božje djelo otkupljenja, uzbiljujući se u liturgiji Crkve, nije tek navještaj vjerovanoga (*fides quae creditur*), nego je vjera ispovjeđena upravo po tome što je slavljena (*fides qua*

niti podloga koja bi se oblikovala kao kakav vanjski preduvjet za iskustvo vjere, nego vjera pronalazi u obrednom činu svoju istinitost i zbiljskost te se čin vjere u potpunosti preklapa s obrednim činom. U obredu vjera biva vidljiva, iskustvena, objavljena. U slavlju vjere naviješteno djelo spasenja slavlje postaje čin vjere, *actus fidei*. Tako se slavlje uvijek čuva u okviru vjere, uspostavljanja i ispovijedanja vjere, odupirući se kušnji da bude oblikovano tek kao očitovanje vjere (*protestatio fidei*).

Slaveći liturgiju, Crkva ispovijeda vjeru. Vjera i ispovijest vjere stoje u suodnosu kao što međusobno stoje misao i riječ. Riječ izriče čovjekovu misao i njega samoga; čovjek *se* riječju *izriče, izražava*. U ispovijesti vjere vjernik izriče sebe kao vjerujućega, polaže svoj život u Onoga u kojega vjeruje. Tako ispovijest vjere vodi u život koji ispovijeda i očituje vjeru.

U liturgiji, koja se ostvaruje *per ritus et preces*, obredni čin postaje mjesto uzbiljenja vjerovanoga, postaje čin vjere. Nije mu zadaća opisivati ili naznačivati sadržaj vjere, nego je sam čin vjere, otkan od svetog spomena, iskazivanja hvale i molitve. Liturgija je mjesto susreta, doživljaja, iskustva, životnog dodira s jedincatim Događajem spasenja. I baš tu, u tome susretu, u slavlju vjere, vjera se uvijek iznova uspostavlja, rađa, obnavlja, rasvjetljuje i produbljuje. Liturgijsko slavlje eminentno je mjesto susreta s darom vjere. Štoviše, liturgija se spoznaje kao ishodišno mjesto dara vjere.

1.3. Liturgijsko darivanje vjere

Premda slavlje vjere pronalazi svoje važno *mjesto* u duhovnosti i pobožnosti vjernika, čini se da ga se još uvijek ne razumijeva dovoljno kao *čin* vjere. Može se također reći da je u zbližavanju vjere i obreda veći napredak postignut na planu pobožnosti i duhovnosti negoli u samoj teološkoj misli, iako je upravo teološko promatranje uzajamnosti vjere i obreda na početku XX. stoljeća otvorilo put novoj sakramentalnoj liturgijskoj teologiji, osobito u promišljanjima C. Marmiona i M. Festugièrea.¹⁶ Obredno ispovijedanje vjere, liturgija, nije tek

creditor) u sakramentalnom događaju. Usp. Achile Maria TRIACCA, Teologia della liturgia o teologia liturgica, u: *Rivista liturgica*, 80 (1993.) 3, 282.

¹⁶ Liturgijski pokret pridonio je reintegraciji obreda u misao o slavlju vjere te je time stvorena nova liturgijska teologija, osobito fundamentalna liturgika i liturgijska epistemologija. O tome više vidi u: Giuseppe ANGELINI, Il ritorno al rito nella teologia sacramentaria: questioni aperte, u: Giovanni TANGORRA – Marco VERGOTTINI (ur.), *Sacramento e azione. Teologia dei sacramenti e liturgia*, Milano, 2006., 3-35. Također usp. Andrea GRILLO, *Introduzione alla teologia liturgica. Approccio teorico alla liturgia e ai sacramenti cristiani*, Padova, 2011., osobito 249-273; Giorgio BONACCORSO, *La liturgia della fede. La teologia e l'antropologia del rito*, Padova, 2010.

izvanjski izražaj, nego je iskustvo dara koji se milosno čovjeku daruje posredstvom njegovih iskustvenih moći, u kojima tijelo i njegova osjetila igraju nezaobilaznu ulogu. Duhovnost i liturgija, duhovno bogoslužje (*logikē latreía*) i obredno iskustvo vjere očituju se u istodobnosti, u neodijeljenosti.¹⁷

Unatoč nauku potvrđenu kroz čitavu tradiciju o uzajamnosti ispovijedanja i slavljenja vjere, u rano postkoncilsko doba pojavila su se i razmišljanja koja su nastojala opravdati otklon od potrebe za slavljenjem vjere, pokušavajući predstaviti svjedočansku ljubav kao jedino mjesto izravne povezanosti vjere i života. U pretpostavci postignuća 'savršenstva' ljubavi vjera bi bila oslobođena 'potrebe' za liturgijom i obrednim izražavanjem vjere.¹⁸ No, liturgija Crkve nije rođena iz potrebe da bismo po njoj, u svojoj ljudskoj ograničenosti, na lakši način doprli do dara vjere, nego se liturgija prepoznaje kao darovano mjesto dara vjere. Liturgija je *čin darivanja dara vjere*.

Vjera živi od uspostave životnoga odnosa, koji se na najdublji i najintimniji način ostvaruje u sakramentalnim činima, jer oni su neposredan i živ odnos s Kristom Spasiteljem. U sakramentima odnosi ne žive od želje pojedina, nego od dara uskrsloga Gospodina, a taj se dar uvijek posreduje u činu/događaju koji zahvaća osobu u svekolikoj njegovoj egzistenciji. Sakramenti su čini u kojima vjera biva događajna, i u njoj se participira kao u događaju. Zato sakramenti nisu tek *uspostavljeni* radi vjere, nego su i *uspostavljujući* za život vjere. Iz Kristova djela spasenja, kao utemeljujućeg događaja vjere, rađa se liturgija kao *spomenčin* toga spasenjskog događaja.¹⁹ Liturgija, kao spomenčin Kristova djela spasenja i uzbiljenja njegove riječi,²⁰ rađa vjeru, uspostavlja vjeru, koja preobražava svekoliki život zajednice. Liturgija je Bož-

¹⁷ Usp. Eberhard JÜNGEL, *Segni della Parola. Sulla teologia del sacramento*, Assisi, 2002., 150.

¹⁸ Kratak uvid u takva teološka mišljenja o »provizornosti« i nestalnosti liturgije spram dara vjere i kršćanske ljubavi, a što su zagovarali osobito F. Schupp i J. M. Castillo, vidi u: Ante CRNČEVIĆ, *La forme rituelle de la foi*, u: *Communio* (francusko izdanje), 38 (2013.) 2, 30-39. Također usp. Andrea BOZZOLO, *La teologia sacramentaria dopo Rahner. Il dibattito e i problemi*, Roma, 1999.

¹⁹ O liturgiji kao obrednom uzbiljenju Kristova djela spasenja, a na tragu misli O. Casela, K. Rahnera, E. Jüngela i L.-M. Chauveta, sustavan prikaz donosi: Andrea BOZZOLO, *L'evento fondatore e l'azione liturgica*, u: Giovanni TANGORRA – Marco VERGOTTINI (ur.), *Sacramento e azione. Teologia dei sacramenti e liturgia*, Milano, 2006., 37. Također vidi: Andrea GRILLO, *La forma rituale della fede cristiana. Teologia della liturgia e dei sacramenti agli inizi del XXI secolo*, Trapani, 2011.; Sergio UBBIALI (ur.), «*La forma rituale del sacramento*». *Scienza liturgica e teologia sacramentaria in dialogo*, Roma, 2011.; Sergio UBBIALI, *Il sacramento cristiano. Sul simbolo rituale*, Assisi, 2008.

²⁰ Svekolika sakramentalna teologija vraća se temeljnom pitanju razumijevanju obrednog čina kao »uzbiljujućega znaka«, čina koji ostvaruje ono što znači. Sakramentologija razumijevana na taj način predstavljena je, primjerice, u: Franz-Josef NOCKE, *Parola e gesto. Per comprendere i sacramenti*, Brescia, 1988. O sakramentima kao simboličkim činima

je djelo spasenja, uzbiljenje Vjerovanoga, uprisutnjenje Nadanoga, osjećanje blizine Ljubljenoga.

Korisno je zamijetiti da liturgijski latinski jezik, premda trajno njegovan i razvijan oko ispovijedanja vjere, nije od glagola *credere* (vjerovati), stvorio imenicu koja bi na temelju ljudske moći vjerovanja izrekla čin vjerovanja, nego je kršćanska misao, u poniznosti pred otajstvom, posegnula za imenicom *fides*, izvedenom iz grčkoga glagola *peithō* (nagovarati, uvjeravati) čime se vjera razumijeva kao odgovor na ono čime smo privučeni i što je vrijedno našeg povjerenja. Tako vjera uvijek ostaje čin u smislu odgovora ili uzdarja na darovano, stremljenje, ispovijedanje, znajući da nas Vjerovano nadilazi i da nam se uvijek iznova daruje, privlačeći nas. Vjera počiva na darovanosti, pa ju se i živi u ozračju dara. Zato nju čovjek, i nakon što ju primi, ne može posjedovati ili njome raspolagati; ona ostaje dokučiva samo u izručenosti njezinu darivatelju.²¹

Teološka promišljanja i duhovna iskustva kazuju da vjera često vodi do ushita, do slavlja, da traži slavlje gdje će sama biti izložena istodobno *ljepoti i kušnji* zajedničkog ispovijedanja. Ali i slavlje uvijek vraća vjeru na njezine početke, na utemeljujući događaj vjere, kako bi se uvijek iznova rađala, obnavljala i dodirivala obzore svojeg stremljenja.

Dobro je, zato, prisjetiti se slavlja krštenja: u susretu s roditeljima službenik Crkve razvija dijalog u kojemu je na pitanje: »Što tražite od Crkve Božje?«, predviđeno odgovoriti: »Vjeru«. U krštenju tražimo vjeru, izručujemo se daru vjere. Tu je dar vjere izjednačen s krsnim činom i krsnim otajstvom. Vjera se rađa iz sakramentalnog čina, daruje se u svetom činu. I premda se za slavlje krštenja (u redovitosti) pretpostavlja vjera roditelja, kao jamstvo da će dijete biti odgajano u vjeri, krštenje nije potvrda vjere, nego njezino milosno darivanje onomu koji se rađa na nov život. Kao kršćani možemo svjedočiti vjeru, izvesti nekoga na put vjere, biti mu primjer u vjeri, ali vjera je uvijek *Božji dar*, milost koja nadilazi i naše htijenje i našu sposobnost razumijevanja i našu sposobnost svjedočenja. Da bismo uzvjerovali, potrebna nam je »Božja milost koja predusreće i potpomaže« te unutarnja pomoć Duha Svetog, koji će »pokrenuti srce i obratiti ga k Bogu«²². »Djelo je Božje da vjerujete u onoga kojega je on poslao«

zadnjih desetljeća osobito se bavio Louis-Marie CHAUVET, iz čijega opusa izdvajamo djelo naslovljeno *Linguaggio e simbolo. Saggio su sacramenti*, Torino, 1988.

²¹ Usp. Christoph BÖTTINGHEIMER, *Shvatiti vjeru. Teologija čina vjere*, Zagreb, 2015., 173.

²² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi*, br. 5, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: DV). Vjera počiva na darovanosti pa ju se i živi u ozračju dara. Zato ju čovjek, i nakon što ju primi, ne može posjedovati ili njome raspolagati; ona ostaje dokučiva samo u izručenosti njezinu darivanju. Usp. Christoph BÖTTINGHEIMER, *Shvatiti vjeru*, 173.

(Iv 6,29), potvrđuje Isus, i »nitko ne može reći 'Gospodin Isus' osim u Duhu Svetom« (1 Kor 12,3).

Krštenje omogućuje taj *u*, vjeru kao *uronjenost u Krista*, kao *credere in Deum*. U krsnom iskustvu vjere nije ključno pitanje što vjerujem, nego *kamo* me vjera vodi, *kamo* težim, *u koga* polažem svoj život.

Na još jasniji način euharistijsko činjenje spomena, u vjernosti Gospodinovoj riječi: »Ovo činite meni na spomen«, otvara prostor činu vjere. Upravo iz čina lomljenja kruha, koji je sam Gospodin u Emausu prvi učinio »na spomen« svojeg predanja i za potvrdu uzbiljenja svojih riječi, rađa se vjera učenikâ. Dvojica učenika za stolom u Emausu povjerovali su u Uskrsloga tek kad ga prepoznaše *u činu* lomljenja kruha. Dakle, ne u kruhu, pa ni u razlomljenom kruhu, nego u *lomljenju* kruha, u onome za što je sam rekao: »Ovo *činite* meni na spomen.« Ovdje se vjera rađa iz čina i vjera postaje čin, očitovan kao darovana mudrost razumijevanja riječi koju im je zborio i kao spremnost za svjedočanstvo pred zajednicom učenika. Istina da se Boga prepoznaje i iskuša u činu daje razložnost liturgijskej obrednosti u slavlju vjere i temelj esteticici obreda.

Kada se vjeru odvoji od utemeljujućeg događaja vjere, od otajstva Kristova Vazma, ona ostaje u traganju za sigurnošću. Ne iznenađuje da danas za mnoge vjerovati znači »nemati sigurnosti« pa će tu nesigurnost sažeti u priznanje »vjerujem da vjerujem« ili »nisam siguran mogu li vjerovati«. Zato je liturgija, kao čin vjere, iscjeljujuća za osobnu vjeru. Vjernik u slavlju ne traži sigurnost, nego se, štoviše, izručuje 'riziku' slavljeničkog čina vjere. Slavlje od vjernika zahtijeva da se odrekne vlastitih želja i očekivanja te da se s povjerenjem izruči obredu, događaju spasenja, koji nas – svaki put na nov i nepovnljiv način – unosi u zajedništvo božanskog života. Tako vjera uvijek ostaje 'glagolska', događajna, a njezina snaga nije u sigurnosti znanja, nego u slobodi izručenja iznenađujućoj novosti koja nas zahvaća.

Liturgija kao najizvrsniji oblik molitve mjesto je rađanja i oblikovanja vjere. Prosper iz Akvitanije (V. st.) izrekao je misao znakovitu da »zakon moljenja ima odrediti zakon vjerovanja« (*ut legem credendi lex statuat supplicandi*). Crkva vjeruje onako kako moli, onako kako slavi vjeru. Zato se i poklad vjere kroz čitavu povijest najjasnije izražavao i najvjernije čuvao u liturgiji Crkve, liturgijskim ispovijedanjem i slavljenjem vjere. I najstariji obrasci kršćanskog Vjerovanja oblikovani su u liturgijskoj formi, u formi ispovijedanja u slavlju vjere. Smijemo se pitati kakva bi misao o Bogu bila da čovjek ostane lišen molitve i sakramentalnog iskustva vjere. Što bi od otajstava vjere, nakon stoljećâ, umjela polučiti i zadržati ljudska pouka i briga za 'čistoću' vjere? Liturgija trajno poučava o vjeri, ali ona prije svega *daruje* vjeru i *uvodi* u živo iskustvo vjerovanoga. Valja nam

ipak priznati da se liturgiju Crkve ponekad promatra kao mjesto pouke o vjeri, kao školu za vjeru, zaboravljajući da ona sama jest čin vjere, vjera u čin, i samim time najveća odgojiteljica u vjeri. Liturgija se, naime, u odnosu na Kristovo otajstvo spasenja, definira pojmovima: čin, djelo, ostvarenje, aktualizacija, izvršenje, uprisutnjenje, iskustvo, anticipacija... A to je uvijek više od pouke.

2. Liturgija je navještaj vjere

Druga postaja u razmišljanju o odnosu slavljenja i naviještanja vjere daje nam uočiti da je liturgija sama navještaj, da je evangelizatorska. Konstitucija Drugega vatikanskog koncila o liturgiji pojašnjava da je u slavlju vjere navještaj Svetog pisma od najveće važnosti (*maximum momentum*) (usp. SC 24), jer Krist sâm »govori kad se u Crkvi čitaju sveta Pisma« (SC 7). No, ovdje nam nije nakan govorniti o navještaju Riječi u liturzijskom slavlju, o naviještanju kao *dijelu slavlja*, nego kanimo svratiti pozornost na razumijevanje slavlja kao navještaja vjere. Liturgija je, naime, sakramentalna u svojem 'navjestiteljskom' dijelu – *verbum in celebratione fit sacramentum*²³ – kao što je navjestiteljska u sakramentalnom spomenčinu Kristova otajstva.

2.1. Liturgija – *evangelium in actu*

Čovjekova vjera posljednji je čin Božje riječi, kao odgovor na utjelovljenu Riječ.²⁴ U »sakramentalnom obzoru objave«²⁵, kako bi to rekao papa Ivan Pavao II., zbilja objavljenog otajstva daruje se u »tijelu« Božjeg Sina, te se »Božja riječ čini vjeri razumljivom po 'znaku' riječi i ljudskih čina« (VD 56). Vjera koja u okviru slavlja prepoznaje Krista u naviještenoj Riječi prihvaća Božju riječ kao zbilju slavljenog otajstva. U slavlju vjere Pismo postaje Riječ – dohvatljiva, vidljiva, iskusiva – jer »dicere Dei est facere«²⁶: Božja riječ uzbiljuje ono što govori. Stoga se bez zdvajanja može reći da u slavlju vjere naviještena riječ biva *evangelium in actu*, »evanđelje u činu«. Evanđelje, naime, nije svedivo na riječ, poruku ili pouku; ono se objavljuje kao forma življenja, oživljena Božjim preobražajnim Duhom. Liturgija, dajući u životu Crkve novu zbiljnost Kristovim riječima i činima, postaje forma Riječi, čin Riječi koja biva naviještena. Tako i

²³ *Ordo lectionum missae, Proemium, 41.*

²⁴ Usp. Giorgio BONACCORSO, *Celebrare la salvezza. Lineamenti di liturgia*, Padova, 1996., 87.

²⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Fides e tratio – Vjera i razum*, Zagreb, 2004, br. 13.

²⁶ Thomas AQUINATUS, *Super II ad Corinthios*, I, 2, nav. prema: Enzo BIANCHI – Goffredo BOSELLI, *Il vangelo celebrato*, Milano, 2017., 200-201.

sama postaje evanđelje u činu. Liturgija sama poprima »formu Riječi«, koja je u spasenjskom darivanju uzela tijelo kao formu svoje prisutnosti među ljudima. U otvorenosti zbiljnosti Riječi liturgija se zaodijeva u ruho evanđelja, biva »sva evanđeoska« jer nastavlja Kristovo djelo spasenja.

Liturgijsko slavlje postaje *slavljeno evanđelje* jer iza liturgijskih gesta i riječi stoje Gospodinove riječi i geste. Kad sakramenti »ne bi bili u odnosu 'sličnosti' (*similitudinem*) sa svetom zbiljom koje su znakovi, ne bi ni bili sakramenti«²⁷. Mudrost crkvenih otaca razumijevala je sakramente kao odbljesak Božje riječi, štoviše, kao vidljivost Riječi koja u slavlju vjere postaje tijelo (*sacramentum quasi visibile verbum*) pa se i naviještena Riječ častila na sličan način kako se u euharistiji častilo i Kristovo Tijelo.²⁸

Liturgijska obnova nakon Drugoga vatikanskog koncila dala je mjesta »liturgiji Riječi«, pri čemu ne mislimo tek na ostvarenje koncilске želje da se u liturgiji ostvari »obilnije, prikladnije i raznovrsnije čitanje Svetog pisma« (SC 35.1) te da se »naširoko otvore biblijske riznice« kako bi se u slavlju, tijekom određenog ciklusa narodu navijestio »istaknutiji dio svetih Pisama« (SC 51). Koncilski izrazi *liturgia Verbi* ili *celebratio Verbi* izriču, naime, istinu o događajnosti Riječi u liturgiji Crkve. Riječ u slavlju ne biva naime naviještena tek u vidu priprave za slavlje sakramenta, kao pouka ili put do sakramentalnog susreta s Kristom, nego naviještena Riječ i sama biva *érgon*, čin u kojem se uzbiljuje Kristovo otajstvo.²⁹ To je okvir za razumijevanje kako sakramentalnosti Riječi u slavlju vjere – u slavlju vjere »Riječ po Duhu Svetom postaje sakramentom«³⁰ – tako i liturgijskoga čašćenja Riječi.³¹ U sakramentalnosti

²⁷ AGOSTINO, *Epistola* 98, 9, u: *Nuova Biblioteca Agostiniana*, XXI/2, Roma, 1969.: »Si enim sacramenta quamdam similitudinem earum rerum quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent.«

²⁸ Širi pristup temi odnosa liturgije i evangelizacije u otačko doba vidi u: Ermenegildo MANICARDI – Fabio RUGGIERO (ur.), *Liturgia ed evangelizzazione nell'epoca dei padri e nella Chiesa del Vaticano II: Studi in onore di Enzo Lodi*, Bologna, 1996. O novijim vidovima toga odnosa vidi priloge E. Lodija i E. Righija u: Maurizio MARCHESELLI (ur.), *Un «pensiero aperto» sull'evangelizzazione*, Bologna, 2019. R. Taft sažimlje: »U otačko doba sav život Crkve bio je posvema 'liturgijski'. Tada još nije bilo kršćanskih škola, redovite kateheze, ni pučkih misija ni duhovnih obnova. Bile su samo zajednice koje su se svakodnevno okupljale na molitvu, ujutro i uvečer, kad su se Sveta pisma obilno čitala«, Robert TAFT, *Oltre l'Oriente e l'Occidente*, Roma, 1999., 155.

²⁹ SC 56: »Dva dijela od kojih se misa na neki način sastoji, naime, bogoslužje riječi i euharistijsko bogoslužje (*liturgia nempe verbi et eucharistica*), tako su usko među sobom povezana da tvore jedan bogoštovni čin.«

³⁰ *Ordo lectionum Missae*, 41: »verbum in celebratione per Spiritum Sanctum fit sacramentum«.

³¹ *Red misnih čitanja*, 10: »Riječi Božjoj i euharistijskom otajstvu Crkva je uvijek iskazivala i uvijek je i posvuda željela i određivala da se iskazuje jednaka čast, iako ne i jednako štovanje (*eadem veneratione etsi non eodem cultu*).«

Riječi, po analogiji Kristove stvarne prisutnosti u euharistijskim prilikama, Krist u navještaju Božje riječi biva »stvarno prisutan« u formi riječi, priopćava nam se i po 'obrednoj igri' naviještanja i slušanja biva primljen i prihvaćen kao Riječ koja se utjelovljuje u zajednici slavitelja (usp. VD 56).³² Riječ se u obrednoj igri 'razlama' i 'daruje' da bi bila 'blagovana', kako bi se vjernici 'nahrinili' njezinom mudrošću i životnom Kristovom prisutnošću koju ona nosi. U toj euharistijskoj analogiji, razmišljajući o naviještaju Božje riječi u slavlju vjere, sv. Jeronim poučava: »Mislim da je evanđelje Tijelo Kristovo; mislim da su sveta Pisma njegova pouka. I kad on kaže: 'Ako ne jedete tijela Sina Čovječjega i ne pijete krvi njegove' (Iv 6,53), iako se te riječi mogu shvatiti u odnosu na [euharistijsko] otajstvo, ipak je Kristovo tijelo i njegova krv uistinu riječ Pisma, Božja poruka.«³³ Prepoznajući u navještaju Božje riječi, u okviru liturgijskog slavlja, Krista koji sam zbori svojoj Crkvi, zajednica okupljenih biva zahvaćena sakramentalnom snagom Riječi te biva osposobljena da i sveukupnost slavlja razumijeva i doživljava kao navještaj Kristova otajstva (usp. SC 7).³⁴

Ako se Božju riječ u slavlju vjere *ne doživljava* u njezinoj sakramentalnoj naravi, preostaje tek trud oko njezina *razumijevanja* te biva svedena na *riječ o Bogu*, umjesto da bude primljena i čašćena kao Riječ koja je Bog, u Crkvi živo prisutan »pod prilikama riječi«. Stoga pastoralna briga za slavlje Božje riječi nije zaokupljena tek mišlju o ispravnom tumačenju naviještene Riječi, nego brigom da »stol Riječi« bude »prostrt« na način kako bi zajednica mogla uistinu blagovati Riječ.

2.2. Evangelizacijska snaga liturgije

Navještaj u novozavjetnome značenju glagola *katangéllō* je *proglas* onoga što se ispunja, ostvaruje, uprisutnjuje. Liturgijski navještaj ne upućuje na ostvarenje naviještenog u nekom drugom trenutku, odgođenom, budućem, različitom od

³² O slavlju vjere kao zbilji Božje riječi vidi u: Davide RIGHI, *La liturgia – luogo di coinvolgimento del sensibile nello Spirito e il suo ruolo nell'evangelizzazione*, u: Maurizio TAGLIAFERRI (ur.), *Teologia dell'evangelizzazione. Fondamenti e modelli a confronto*, Bologna, 2014., 79-87.

³³ HIERONYMUS, *In Psalmum 147* (CCSL 78, 337), nav. prema: VD 56. Još ranije Origen posvjescuje da Kristovu krv ne primamo samo u »svetom otajstvu«, nego također i kada primamo njegove riječi koje nose život. Usp. ORIGENES, *In Num. hom. 16, 9* (PG 12, 701). Sv. Ambrozije piše da Krista pijemo iz dvaju kaleža: onoga Svetih pisama i onoga euharistijskoga.

³⁴ Usp. Enzo BIANCHI – Goffredo BOSELLI, *Il vangelo celebrato*, Milano, 2017., 20-23. Posebice o odnosu Božje riječi i evangelizacije kao djela Crkve vidi u: Bruno MAGGIONI, *Nuova evangelizzazione. Forza e bellezza della Parola*, Padova, 2012.

onoga u kojem se slavi, nego daje iskusiti zbilju spasenja upravo u slavlju. Slavlje je *epifanija* Onoga koji donosi spasenje. Hrvatski glagol *navijestiti* (*naviještati*) u suvremenom razumijevanju približava se značenju *najaviti*, nagovijestiti ono što će se zbiti (u skoroj ili daljoj budućnosti), ali njegovo novozavjetno, a onda i liturgijsko razumijevanje vraća nas značenju glagola *ob-javiti*, posvjedočiti da ono što se naviješta postaje *java*, zbilja, da navještajem »stupa na snagu«. Liturgija *ob-javljuje* Krista i njegovo djelo spasenja, otkriva ga i daje ga iskusiti sada, u slavlju, to jest »svaki put (*hosákis*) kad blagujemo kruh i pijemo kalež«, svaki put kad se spominjemo Njegove smrti. Zadaća liturgije nije poučiti vjernike o vjeri, premda sadrži i elemente pouke. Budući da je čin, ona ima zadaću omogućiti živo iskustvo Boga, biti mjesto gdje se sam Bog daruje ljudskom iskustvu. Zato je u sebi, u svojoj naravi, u svojem ustroju, objaviteljska, evangelizatorska.³⁵ Liturgiju se stoga ne može ni zamisliti izvan evangelizacijskog poslanja. Ona je u sebi evangelizacijska. Evangelizira, objavljuje – slaveći.

U desetljećima nakon Drugoga vatikanskog koncila, suprotstavljajući se svođenju evangelizacije na »dijeljenje sakramenata« (u kritici zvanom katkada »sakramentalizacijom«), nerijetko se znalo skliznuti u suprotstavljanje evangelizacije i liturgije Crkve. Danas se, pak, iznova razumijeva da evangelizacija počiva u liturgiji te da ju nije moguće misliti izvan iskustva slavljene vjere.³⁶ To je povratak iskonskom odnosu slavlja i navještaja vjere. Kako se ne sjetiti da se odabir Barnabe i Savla »za djelo naviještanja« zbio u Antiohiji upravo za vrijeme bogoštovlja, »dok su jednom obavljali službu Božju« (Dj 13,2). Činjenica da je to jedino mjesto u Novom zavjetu gdje se pojam *leitourgía* pojavljuje u značenju kršćanskog bogoslužja³⁷ i dovodi u neraskidivu vezu slavlje vjere i njezino naviještanje.

Tražeci primjere, opet se možemo vratiti prizoru susreta u Emausu (usp. Lk 24,13-35). Ondje navještaj (na putu), slavlje (u zajedništvu stola) i poslanje (povratak u Jeruzalem) tvore nedjeljivo jedinstvo, triptih kergime, liturgije i

³⁵ To je vlastitost liturgijskoga simboličkog govora. Obredni, naime, govor »not send messages but creates situations«, Catherine BELL, *Ritual Theory, Ritual Practice*, Oxford, 1992., 111. O evangelizacijskom vidu liturgije vidi u: Lorenzo CHIARINELLI, *Liturgia e nuova evangelizzazione. Quale risposta alla domanda religiosa del nostro tempo*, u: CENTRO DI AZIONE LITURGICA, *Liturgia e nuova evangelizzazione*, Roma, 1996., 12-31; Mariano M. MAGRASSI, *L'eucaristia – culmine e fonte dell'evangelizzazione*, u: CENTRO DI AZIONE LITURGICA, *Liturgia e nuova evangelizzazione*, Roma, 1996., 149-162;

³⁶ Usp. Enzo BIANCHI, *Nuovi stili di evangelizzazione*, Cinisello Balsamo (Milano), 2012., 45.

³⁷ Drugi novozavjetni spomeni toga pojma nose druga značenja: značenje starozavjetnog kulta, preneseno (duhovno) značenje ili pak značenje »javne službe«. Tu je zapravo riječ o glagolskoj formi: »dok su jednom obavljali službu Božju« (*leitourgoúntōn tō kyriō*; u Vulgati nalazimo prijevod: *ministrantibus autem illis Domino*).

svjedočanstva. I od tada će se učenici sastajati redovito, »onoga istoga dana, prvoga u tjednu« (Lk 24,13-35), da bi vršili spomen na njega, da bi živjeli zajedništvo s njime u lomljenju kruha, prisjećajući se i uskoro zapisujući i dalje predajući riječi koje im je zborio. Navještaj biva tijesno vezan uz lomljenje kruha, uz Kristovu živu prisutnost, koja će biti *ključ* razumijevanja naviještene riječi: *nakon* što im se otvoriše oči vjere, razumješe riječ koju im je zborio: »Nije li gorjelo srce u nama dok nam je putem govorio, dok nam je otkrivao Pisma?« (Lk 24,32). Otajstvo i riječ stoje u uzajamnom odnosu. Otajstvo čini riječ živom, a riječ daje proniknuti u dubine otajstva.³⁸

Naše su liturgije nerijetko blijeda slika te združenosti riječi i otajstva. Katkada i same vape za tim da budu evangelizirane jer su 'ispražnjene' od Evandjelja – unatoč tomu što se evanđelje u njima naviješta. U njih smo unijeli štošta od svojih pastoralnih briga i ciljeva, štošta plemenitog i vrijednog, ali je ostalo premalo evanđelja. Ili smo, možda zaboravili da je u liturgiji naviještena riječ uvijek više od njezina značenja. Riječ se u slavlju ne da iscrpiti tumačenjem i razumijevanjem značenja. Ona je ponuđena slavlju vjere, događanju vjere, i zato i sama postaje događajna, i u toj mjeri evangelizatorska.

Uskrsli u slavlju Crkve evangelizira Crkvu svojom prisutnošću, svojom riječju, ali i pitanjima koja pronicu u moć oslušivanja, pozivom na spremnost na zajednički hod, na vjerničko gledanje i kušanje onoga što nam je povjerio riječima: »Ovo činite meni na spomen.« Liturgijsko slavlje rasvjetljuje vjeru, hrani ju i obogaćuje te postaje razlogom evangelizacijskog poslanja: »Uzvjerovalah, zato besjedim« (2 Kor 4,13). Prvi cilj liturgije nije evangelizirati, ali upravo zato jer ima viši cilj nego što je evangelizacija, ona postaje najviše evangelizatorska.

2.3. *Evangelizirati »ljepotom liturgije«*

U liturgijskim tradicijama Istoka sačuvan je zaziv koji je ujedno i poklik vjere: »Kriste, spasi me svojim sjajem (ljepotom).« Susret s Bogom u slavlju vjere udioništvo je u božanskom životu, koji kršćanska duhovnost rado izražava slikom Ljepote – one uzvišene, nemjerljive i neusporedive. Takvo estetičko razumijevanje liturgije oslanja se na dugu teološku tradiciju koja je u zajedništvu osoba Presvetog Trojstva razmatrala i tumačila ljepotu kao tvorni prin-

³⁸ Jedno »liturgijsko čitanje« perikope o susretu Uskrsloga s dvojicom učenika u Emausu nudi: Goffredo BOSELLI, *Liturgia ed evangelizzazione. Il paradigma dell'incontro di Emmaus*, u: *La Rivista del Clero italiano*, 95 (2014.) 12, 824-840. Također vidi: Enzo BIANCHI, *Emmaus. Parola e eucaristia*, Magnano, 1986.; Joseph RATZINGER, *Na putu k Isusu Kristu*, Split, 2005., 33-43.

cip zajedništva pa je i božanska objava razumijevana kao epifanija Ljepote, a iskustvo vjere gledano je kao udioništvo u božanskoj ljepoti.³⁹ U takvom pridruživanju Ljepote kategorijama istine i dobra, ljepota se spoznaje kao preobraženost stvorenoga. Samo spasenjska preobrazba, koja sve vraća Izvoru života i smislu postojanja, zaodijeva svijet u ljepotu. Na tragu takva promišljanja djelo evangelizacije nezaobilazno uključuje temu Ljepote, a slavlje vjere biva mišljeno i oblikovano kao iskustvo Ljepote koja se daruje.⁴⁰ Liturgija odsijeva ljepotom Kristove preobrazbene prisutnosti te upravo po snazi epifanije Ljepote biva u sebi evangelizatorska, svjedočanska, pozivajući na ljepotu i nudeći mjesto milosne zahvaćenosti Ljepotom.

U slavlju vjere postoji uvijek oduhovljena snaga, Ljepota, koja u jedinstven i nedjeljiv događaj povezuje svekolike čimbenike slavlja: i riječi, i geste, i molitve, i pjesme, i prostor, i vrijeme slavlja, sve dionike... Sve postaje jedno, zahvaćeno Ljepotom, koja se milosno razlijeva i daruje. Govoriti o estetskoj dimenziji liturgije, o njezinoj ljepoti, nije moguće na ispravan način govoriti izvan promišljanja o ljepoti koja se zbiva, postaje spasenjskim događajem. Papa Franjo stoga ne kaže tek jednostavno da Crkva evangelizira liturgijom, nego da se »evangelizira i sama je evangelizirana *ljepotom liturgije*« (usp. EG 24).⁴¹

Ljepota liturgije izvire iz njezine biti, iz istine da je uprisutnjenje Krista i njegova djela spasenja, u kojem je objavljena »sva ljepota«. ⁴² Slaviti u istinitosti vjere, slavljem dodirivati bit jednom dogođenog djela spasenja, znači izručiti se božanskoj ljepoti. Zato se u slavlju vjere Ljepota zrcali na licu zajednice koja

³⁹ O tome su na poseban način pisali ruski pravoslavni teolozi S. Bulgakov i P. A. Florenski. Sažetak tih estetičkih trinitarnih rasprava vidi u: Giacomo MORANDI, *Bellezza. Luogo teologico di evangelizzazione*, Milano, 2009., 218-222.

⁴⁰ Vrijedno promišljanje o tome vidi u: Pavel A. FLORENSKIJ, *Bellezza e Liturgia. Scritti su cristianesimo e cultura*, Milano, 2010.; Crispino VALENZIANO, *Verso una epistemologia della 'Via Pulchritudinis'*, Roma, 2009., osobito 93-133; Pierangelo SEQUERI, *Il corpo del Logos. Prospettive teologiche dell'estetico*, u: Pierangelo SEQUERI (ur.), *Il corpo del Logos. Pensiero estetico e teologia cristiana*, Milano, 2009., 7-28.

⁴¹ Ta je misao iz pobudnice *Evangelii gaudium* bila idejom vodiljom mnogim promišljajima o liturgiji. Usp. primjerice zbornik radova: Franco MAGNANI – Vincenzo D'ADAMO, *Liturgia ed evangelizzazione. La Chiesa evangelizza con la bellezza della liturgia*, Soveria Mannelli, 2016.; posebice priloge sljedećih autora: P. Tomatis, P. Sequeri, G. Bonaccorso. Također vidi: John NAVONE, *Prema teologiji ljepote*, Zagreb, 2010., Elvio BATTAGLIA – Fulvio RAMPAZZO, *Il colore »sacramento« della Bellezza. La dimensione estetica nella celebrazione liturgica*, Padova, 2003., osobito 13-46.

⁴² Papa izriješkom ističe potrebu da pouka u vjeri slijedi *via pulchritudinis*, koja je siguran put do istine koja je u Kristu (usp. EG 167). O odnosu ljepote i istine u otajstvu Krista vidi u: Joseph RATZINGER, *Na putu prema Isusu Kristu*, Split, 2005. (osobito poglavlje naslovljeno »Ranjen strelicom lijepoga. Križ i nova estetika vjere«, 11.-31.); Bruno FORTE, *Bellezza splendore del vero. La rivelazione del vero che salva*, u: Natalino VALENTINI (ur.), *Cristianesimo e bellezza. Tra Oriente e Occidente*, Milano, 2002., 53-71.

slavi i na dostojanstvu njezinih slavljeničkih čina. Tako je uvijek s ljepotom. Ona povezuje dubine i površinu, i u toj povezanosti objavljuje istinitost življenja. Kao što ljepota nije u očima, nego u pogledu, i kao što nije u rukama, nego u dodiru, tako i ljepotu liturgije ne treba tražiti u svečanoj formi slavlja, nego u susretu s njezinim smislom, božanskim darom koji se uzbiljuje i koji svojom ljepotom zahvaća i zaodijeva nas i naše slavlje. Liturgija je živa i zrači Ljepotom kada otajstvo iz dubine dara vjere zaodjene naše riječi, geste, čine, glazbu, umjetnost... Tada sve progovara istinom, zbiljom spasenja koja se daruje našem iskustvu. Tu se događa pomirenost izvanjskoga i nutarnjega, duhovnoga i tjelesnoga, obrednoga i otajstvenoga. Estetsko bez istinskoga lako vodi u idolatriju.

Jedna od boljki liturgije našeg vremena jest dihotomija između obrednoga i otajstvenoga, izvanjskoga i nutarnjega. U želji da slavlje vjere bude živi susret s Bogom, lako je podleći izazovu ostajanja u dubini misli o Bogu, u sabranosti, zatvoreni u trud oko razumijevanja otajstva, zaboravljajući da se u liturgiji otajstvo objavljuje i daruje našem iskustvu u tijelu, koje sabire sve čovjekove iskustvene moći.⁴³

Misao o ljepoti zaustavljena na »obrednoj površini«, na estetizmu koji nije izrastao iz spasenjskog susreta s Ljepotom, može lako postati zamkom ljepote jer gdje se ne živi povezanost s dubinom istine, briga za ljepotu lako sklizne u brigu za dojmljivost i zavodljivu privlačnost. Pokušaj stvaranja »žive liturgije« obrednom zabavnošću jednako je dalek od ljepote i zbiljnosti liturgije kao i nastojanje umrtvljenja osjećaja kako bi se iskusilo otajstvo.

Ima li danas u liturgiji Crkve mjesta za Ljepotu? Čini se da se u ljepotu općenito više nema povjerenja. Ona je sve više privid, a ne objava istine. Ni umjetnost više nema povjerenja u ljepotu. U umjetnosti se radije govori o misli, ideji, iskustvu, provokaciji. Ljepota se spominje još samo u dizajnu i promidžbi, ondje gdje su odlučujući: privlačnost, zavodljivost, površnost – vrlo često daleko od istine.⁴⁴ Umjetnost i onda kada se odriče ljepote i dalje se trudi biti »istinita« – po mjeri ljudskog gledanja. Ona želi biti odraz onoga što čovjek živi u dubini bića, a ondje susreće tjeskobu, besmisao, beznađe, prolaznost,

⁴³ Neosporan je nauk da se sakramenti daju »samo živima«, ali će neki, unatoč tomu, u doživljaju slavlja nastojati »umrtviti« svoje tijelo, svoje osjećaje i iskustvene moći, kako bi uronili u Božju prisutnost. To je opiranje događaju Ljepote, koja zahvaća i pomiruje sve, zaodijevajući sve u dar božanskog života.

⁴⁴ O toj krizi suvremenog poimanja ljepote u povezanosti s liturgijom više vidi u: Pierangelo SEQUERI, *La bellezza evangelizzante della liturgia*, u: Franco MAGNANI – Vincenzo D'ADAMO, *Liturgia ed evangelizzazione. La Chiesa evangelizza con la bellezza della liturgia*, Soveria Mannelli 2016., 45-54.

smrtnost. Stoga ne iznenađuje da se umjetnost rado priklanja onomu što se nekoć nazivalo ružnim, ali za suvremenog čovjeka, koji gleda samo ljudskim pogledom, to je »istina« o životu.

Je li moguće u svijetu koji gubi osjećaj za ljepotu govoriti o ljepoti liturgije? Analogno umjetnosti koja se vjenčava s ružnim, svakidašnjim, običnim, i liturgija sve teže uspijeva biti odraz ljepote, božanske ljepote koja je preobrazila svijet. Zato se liturgija ne obnavlja izvana, uređenjem forme, estetizacijom njezinih obrednih gesta i čina, nego najprije iznutra, izručenjem događaju spasenja koji u ljepotu božanskoga odijeva Crkvu i sve od čega je njezino slavlje satkano. Takva liturgija objavljuje Boga i njegovo djelo spasenja te biva evangelizatorska, premda joj to nije krajnji cilj.

Crkva evangelizira onako kako slavi, onako kako ispovijeda vjeru; vjerodostojnost Crkve odsjaj je životnosti njezina slavljenja, tj. ispovijedanja vjere. U liturgiji se Crkva predstavlja kao *ecclesia docens*, ali i kao *ecclesia discens*, Crkva koja naučava i koja (i sama) uči jer je liturgija mjesto poslušanja, izručenja Božjoj objavi, Božjoj riječi, njegovoj mudrosti, činu njegove riječi i mudrosti sakramentalne zbilje. Ljepota ne stoji pored ili povrh svih tih djela koja se u liturgiji zbivaju. Ljepota je božanska snaga koja povezuje i objavljuje dar spasenja, upravo onako kako u božanskom Trojstvu, po kenozu Duha, omogućuje međusobno darivanje i prožimanje Oca i Sina.

3. Liturgija »Crkve u izlasku«

Ideja misionarske Crkve, na svjesniji način angažirane u svojem poslanju, u pontifikatu pape Franje dobila je nove poticaje, pa i nova shvaćanja, osobito pod slikom »Crkve u izlasku« ili »Crkve koja izlazi«, odnosno »Crkve koja dolazi na sve periferije koje trebaju svjetlo evanđelja« (EG 20). Svako je misionarsko djelovanje određen izlazak koji nosi rizik novoga, nepredvidivoga, gdje je na kušnji naša vjernost, umijeće življenja i prenošenja onoga što se u misionarskom poslanju nosi iz sigurnosti vlastita doma. Toga su misionari svih naraštaja bili svjesni i Crkva je tražila, pa i pronalazila, načina za inkulturaciju evanđelja, spremna na vlastite prilagodbe, ali čuvajući cjelovitom istinu evanđelja.

U traganju za novim putovima evangelizacije danas se stječe dojam da se mijenja paradigma susreta i odnosa kršćanstva spram krajeva i kultura u kojima kršćanstvo još nije zaživjelo. Govori se o iskoraku prema kulturi, o otvaranju prema kulturama, o odgovornosti za stvarne potrebe pojedinih krajeva, a prilagodbe se nastoje proširiti i na ono što se dosad smatralo nepovredivim.

Uspjeh se unaprijed vidi samo u spremnosti na odricanje od prethodnoga (vlastita) načina mišljenja, postupanja i življenja. U naviještanju se katkada više ističe ono što možemo primiti od onih koje evangeliziramo, nego ono što im želimo prenijeti.

No, postavlja se pitanje gdje su granice prilagodbe i ne prijeti li opasnost da se umjesto potrebne *inkulturacije* promiče neki oblik *akulturacije*,⁴⁵ približavanja i međusobnog prihvaćanja kršćanstva i kulture, međusobno se prožimajući i nudeći jedno drugom ono (i samo ono) što je prihvatljivo nekome od njih? To je put koji vodi u neodrživu kohabitaciju kršćanstva i kulture. Ako se presudni elementi kršćanske poruke i nauka Crkve u susretu s jednom kulturom vrednuju na jedan način, a drugdje u susretu s nekom drugom kulturom na drugi način, znači da je nužno pristupiti preispitivanju vlastitih uvjerenja, odnosno našeg odnosa prema onomu što ispovijedamo kao istinu.

Da bi Crkva umjela vjerno živjeti i djelovati u tim novim okolnostima i izazovima, pa i po modelu »Crkve koja izlazi«, nužno je čuvati čvrstim i sigurnim *dom* iz kojeg se izlazi i u koji se vraća. Izlaska zapravo i nema ondje gdje nema sigurnog i stalnog doma, gdje nema ljubomornog čuvanja spomena na dom u koji se ljudi rado vraćaju. Crkva je dom (*oikía*), a pripadnost i identitet uvijek traže dom, prebivalište, ne samo u prostornom smislu nego dom kao sigurnost istine, kao mjesto čuvanja i otkrivanja spomena, gdje će se u vjernosti istini i spomenu umjeti oblikovati navještaj onima kojima smo poslani. Prijeti opasnost da se površnim razumijevanjem zahtjevnog modela »Crkve u izlasku« zaniječe Crkva kao dom, a s njime identitet i pripadnost, te da umjesto misionarske Crkve ostane samo raseljena ili raspršena Crkva, Crkva bez doma, zajednica »religijskih beskućnika«, bez uporišta, bez sigurnosti, a najveća nesigurnost jest nesigurnost u istini. Sigurnost u istini umjela je Crkvu, unatoč svim trpljenjima i protivljenjima, očuvati sigurnom od svake nesigurnosti i ugroze.

Zato je »Crkvi izlaska« još snažnije nego dosad potrebno mjesto povratka, mjesto gdje će se vraćati i gdje će obnavljati svoj identitet kako bi, obnovljena, mogla ponovno izlaziti i susretati one kojima želi donijeti radost evanđelja. Izlazak nije cilj, nego samo put.

Liturgija je uvijek *milosno mjesto ishodišta i povratka*, mjesto gdje Crkva uvijek iznova otkriva sebe i gdje uvijek iznova biva Crkvom, zajednicom okupljenih oko Krista, mjesto gdje se preobražava Kristom i njegovim darom spa-

⁴⁵ Ovdje prijedlog *a* nije *privativum*, u niječnom značenju, nego je od prijedloga *ad*, u smislu približavanja kultura. O tim je procesima u brojnim djelima osobito pisao A. Chupungco, analizirajući procese i modele liturgijske inkulturacije.

senja. Liturgija je osobna iskaznica Crkve: oblikovana činjenjem spomena i anticipacije nade, liturgija izgrađuje milosni odnos Crkve prema trenutku u kojemu živi. *Spomen i nada*, koji u sakramentu postaju zbiljom, dva su sigurna uporišta Crkve u njezinu poslanju, dva dragocjena lijeka za društvo koje je zaokupljeno vremenom i trenutkom.⁴⁶

Ako je liturgija po svojoj naravi *spomenčin* Kristova otkupiteljskoga djela i *čin nade* u konačnost života u njemu (anticipacija vječnosti), onda je u svakom vremenu potrebno s mudrošću i razborom paziti da spomen i nada ne budu zasjenjeni trenutkom u kojem živimo, okolnostima u kojima slavimo, ili navezanosću na trenutne potrebe koje nas pritišću.

U tome smislu, slijedeći misao pape Benedikta XVI.,⁴⁷ izdvojiti ćemo tek dva vida suvremenih nesnalaženja u slavlju vjere, a koja izranjaju iz želje da se Crkva u liturgiji pokaže otvorenom za sve ljude i za sve što će ih držati u okupljenosti na slavlje.

a) *Kriza odnosa između slavljeničke zajednice i Crkve koja slavi*. Liturgiju se prečesto i olako prilagođava potrebama i prohtjevima zajednice koja slavi, zaboravljajući da je subjekt bogoslužja, u zajedništvu s Gospodinom, uvijek Crkva, a ne pojedina zajednica. »Liturgiju ne čini zajednica, nego ju zajednica prima od cjeline« te se i sama prepoznaje kao zajednica samo zato što je dio cjeline, Crkve. U tome smislu zadana i obvezujuća zajednička forma slavlja »nije okrnjivanje života zajednice, nego izraz autentičnosti liturgije i njezine veličine«⁴⁸. Prihvaćajući zajedničku formu slavljenja, zajednica ispovijeda da je liturgija dar te se odupire kušnji da liturgiju predstavi kao svoje djelo, prilagođeno trenutnim i nestalnim potrebama i osjećanjima pojedinaca ili skupina. Tako nas prihvaćena forma slavlja čuva u poniznosti – stavu koji je nužan da bi se proniknulo u dar što ga liturgija uprisutnjuje u Crkvi. Forma slavlja primljena od cjeline, od Crkve, pomaže zajednici da svakim slavljem urasta u Crkvu, u cjelinu, i kao Cjelina naviješta Božje djelo spasenja. »Liturgija i Crkva jedna su drugoj povjerene«, kako je znao govoriti H. de Lubac. Prihvaćajući formu slavlja, Crkva se u poniznosti izručuje performativnoj snazi slavlja vjere.

b) *Participatio actuosa*. Druga kušnja s kojom se liturgija susreće jesu pogrešna interpretiranja želje Crkve da se u liturgiji ostvari *plodonosno udioništvo*

⁴⁶ Odnos koji se uspostavlja između dara vjere i njezina slavljenja u susretu s kulturama, u iskustvu raznorodnosti kultura, raspravlja Alfonso GIORGIO, *Sacramenti e inculturazione. Per un cammino di fede in una Chiesa «in uscita»*, Roma, 2019. Također vidi: José Antonio PAGOLA, *Percorsi di evangelizzazione*, Bologna, 2019.

⁴⁷ Usp. Joseph RATZINGER (BENEDIKT XVI.), *Slavlje vjere. Ogleđi o teologiji liturgije*, Split, 2018., 152-154.

⁴⁸ *Isto*, 153.

svih. Umjesto udioništva, želje da se u darovanom spasenju ima udjela, pristupilo se *sudjelovanju*, gdje se umjesto dijela ili udjela u otajstvu istaknulo *djelo* (obredni aktivizam) svih prisutnih.⁴⁹ Takva su nastojanja u prvi plan stavila druge brige: okupiti što veći broj vjernika (i ne samo vjernika), omogućiti svima da budu 'važni' i da budu aktivno uključeni u obredno događanje. To dovodi do toga da se uspješnost liturgije prosuđuje mjerom njezine zabavnosti, njezine izvanrednosti i privlačnosti. Želi ju se učiniti napetom kako bi sudionike istrгла iz suzdržanosti i privela zajednici. No, pritom se događa neočekivano: upravo se u tom našem napinjanju da ju učinimo privlačnom izgubila njezina unutarnja napetost jer »ona ne dolazi od onoga što mi činimo, nego od istine da se u njoj »ostvaruje nešto što mi kao ljudi ne možemo učiniti«⁵⁰.

Vraćajući se na početnu misao o evangelizacijskoj dimenziji liturgije, valja ponoviti da liturgija živi od spomena i od nade. Spomen i nada dovoljno su bogati da uvijek imaju što ponuditi trenutku u kojemu slavimo i dovoljno snažni da se ne daju zarobiti ili zasjeniti izazovom trenutka u kojemu slavimo. Naše bogoslužje nije tek razvijena obredna forma naravne religioznosti i duhovnosti, nego je mjesto u kojemu se daruje i uvijek iznova susreće srž kršćanske poruke, darovane u Događaju spasenja. Stoga se u njoj, uvijek iznova, našem iskustvu daruje i posreduje Kristovo djelo spasenja.

Crkva liturgiju slavi u okupljenosti svojih vjernika. Tako se liturgija daruje kao *povratak* i *susretište*. Evanđeoske perikope o Isusovim susretima nude nekoliko paradigama susreta. Njihovu tipologiju pokušat ćemo iščitati iz mjestâ susreta. Susreti na putu ili na obali susreti su s ljudima zauzetima u svojim brigama i poslovima, nemaju snage odazvati se i krenuti za Isusom; susret na zdencu susret je s onima koji tragaju za mudrošću i istinom (usp. Iv 4,5-42), a ne usuđujući se vjerovati; susreti na pragu, a što se ocrta u razgovoru s Nikodemom (usp. Iv 3,1-21), govore o onima koji se trude vjerovati, ali nemaju snage pripadati, stupiti u zajedništvo učenika.

Premda liturgija u okrilje slavlja prima i one koji su zaokupljeni više svojim brigama nego odnosom s Bogom, i one koji trajno traže sigurnost istine, i one koji se boje potpuno pripadati zajednici, ni obala, ni zdenac, ni prag, nisu paradigme na kojima bi se oblikovala arhitektura slavlja vjere. Liturgija je

⁴⁹ U hrvatskom jeziku uvriježeni pojam *sudjelovanje*, koji je poslužio kao prevedenica riječi *participatio*, lako može odvesti u pogrešno i površno razumijevanje jer je u *participatio* riječ *pars* (dio) nosiva značenjem, dok je *sudjelovanje* smjera na djelo, činjenje. Liturgija nudi udioništvo u otajstvu koje se slavi, a *sudjelovanje* je tek jedan od vidova toga udioništva.

⁵⁰ Joseph RATZINGER (BENEDIKT XVI.), *Slavlj vjere*, 154.

susret u domu, za stolom, u zajedništvu, u sustolništvu (usp. Lk 24,13-35). Stol i lomljenje kruha postali su ključni elementi spomenčina Kristove otkupiteljske žrtve. A riječi izgovorene za stolom: »Ako ostanete u meni i riječi moje ako ostanu u vama...» (Iv 15,7) traže dovršenje u svakom poslanju Crkve.

Zaključne misli

Sažimljući misli o odnosu liturgije i dara vjere te o evangelizacijskoj naravi i snazi liturgije, ističemo nekoliko misli oblikovanih kao podsjetnik na otkrivanje Ljepote, koja nas u liturgiji zaodijeva u milosno darovani božanski život.

1. Liturgija je najprije živo evanđelje, potom liturgijsko slavlje. Evanđelje je prva liturgijska forma pa stoga svaka liturgijska reforma teži da se ponovno otkrije prva forma, ona evanđeoska, kristovska, izvorno kršćanska.

2. Crkva nema što dati svijetu, a da to nije primila od Gospodina. Liturgija je mjesto božanskog darivanja. U njoj Crkva vjerno čuva i dalje »predaje ono što joj je Gospodin predao« (usp. 1 Kor 11,23). Slavlje vjere je uzdarje hvale na primljeno udioništvo u Božjoj slavi (proslavljenosti). Liturgija je slavlje u mjeri u kojoj nas unosi u život Božje slave. Ako liturgiju nastojimo oblikovati kao naše djelo i pritom kažemo da ju slavimo, tada ona nije ništa drugo doli proslava nas samih. Slavlje je uvijek svjedočanstvo, traži druge i upućeno je drugima. Zato je u svojoj srži svjedočansko, navjestiteljsko.

3. Liturgiju valja prihvatiti kao nužnu, neophodnu za život vjere, pa i onda kada ne razaznajemo njezinu korisnost. Ljepota dara nije u njegovoj korisnosti, nego u uspostavi zajedništva s darivateljem, u oživljavanju sjećanja. Stoga liturgija, oblikovana kao slavlje i kao čin vjere, otkriva ljepotu življenja koje se ne da svesti na programiranost i korisnost. Ona nas unosi u odnos s Bogom, u ljepotu darovanih odnosa, dara i uzdarja. Tako i sama, ljepotom susreta s otajstvom Ljepote, postaje navjestiteljska, evangelizatorska.

4. Što je veća svijest da je liturgija u samoj sebi navještaj, da je uzbiljenje Evanđelja, to će biti manji izazovi da se u slavlje unesu elementi koji bi imali zadaću liturgiju učiniti privlačnom, zabavnom i jednoznačno poučnom.

Liturgija je *slavlje vjere*: kao mjesto uzbiljenja Vjerovanoga, ona rađa vjeru, daruje ju i predaje te uspostavlja nove odnose preobražene darom vjere. Zato je ona navještaj vjere, njezino rasvjetljenje i okrepa za životno svjedočanje. Crkva vjeruje i evangelizira onako kako slavi vjeru. Vjerodostojnost života Crkve i predanost djelu naviještanja uvijek su zrcalo istinitosti liturgijskog života Crkve. Liturgija je Crkvi vrhunac i ishodište; izvor njezina poslanja i mjesto stalnog povratka.

Summary

**LITURGICAL CELEBRATION: A CONFESSION AND/OR A
PROCLAMATION OF FAITH**

Ante CRNČEVIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
ante.crncevic@gmail.com

The thought from the apostolic exhortation of Pope Francis, Evangelii gaudium, that the Church »evangelises and is itself being evangelised by the beauty of liturgy« reminds us of the need to reflect on the fundamental relation between liturgy as an act of faith (actus fidei) and evangelisation that has its source in the celebration of faith. Liturgy is sacramental in its »proclamatory« part (verbum in celebratione fit sacramentum) as much as it is proclamatory in sacramental memory-act of the Mystery of Christ. Therefore, this article will try to cast light on the intrinsic relation between Verbum and Sacramentum and reflect on the Beauty that is, as an event of salvation, gracefully mediated in the celebration of faith. These issues are always current in the home of the Church, as the source of and meeting point with the mystery of faith; the place where faith is gracefully gifted, enlightened, renewed, and gracefully shared with brothers in faith. Although evangelisation is not its primary goal, liturgy as a place of graceful gifting of faith is always proclamatory and, through that, it has impact on evangelisation.

Keywords: *liturgy, celebration of faith, kerygma, evangelisation, memory-act, anamnesis, the Church that goes out, beauty of liturgy.*